

KOPRSKO OBZIDJE, MUDINA VRATA IN LEVJI GRAD

EMIL SMOLE

Vzdolž vse obale zahodne slovenske in hrvatske Istre leže majhna slikovita mesta, katerih zunanja značilnost se izraža predvsem v tem, da so sama v sebi izredno gosto grupirana, da navadno tej strnjeni gmoti daje vertikalni poudarek stari mestni stolp in da so skoraj pri vseh še očitni sledovi srednjeveških mestnih obzidij. Te značilnosti tvorijo čudovite silhete, ki toliko bolj impresionirajo, če jih opazujemo v protisvetlobi zahajajočega sonca. Takšna so mesta: Rovinj, Poreč, Novi grad, Umag, Piran in Koper. Medtem ko so nove potrebe ekonomskega razvoja v nekaterih obalnih istrskih mestih skoraj docela razrinile ali porušile oklep starega mestnega obzidja, vidimo spet pri drugih, da se niso razširila daleč preko nekdanjega visokega kamnitega obroča, ki je ločil mesto od okolice. Med najboljše ohranjena mestna obzidja štejemo pri nas monumentalno, s stolpi opremljeno obzidje Pirana, ki je v današnjem obsegu bilo zgrajeno v XV. stoletju. V drugih istrskih mestih so ta trdno grajena obzidja, brž ko so izgubila v XVI. in XVIII. stoletju svoj funkcijski smisel, postala pravcati in skoraj neizčrpani kamnolomi klesanega kamna, ki so ga lahko s pridom uporabljali za stavbno gradivo pri zidanju novih zgradb ob širjenju mest.

Koper je že v rimski dobi, ko se je imenoval še Capris, obkrožalo obzidje. Objemalo je razmeroma majhno površino najvišjega dela otoka, saj v svoj venec ni vklenilo več kot prostor današnjega Trga revolucije in Ganduzijevega trga (Brolo) ter se je zaključevalo že ob vstopu v sedanjo Cankarjevo ulico. Leta 555 se je to obzidje na vzhodnem robu mesta premaknilo le neznatno proti vzhodu ter zajelo še polovico omenjene ulice.

Spremenjeni pogoji v času cerkvene in posvetne vlade oglejskih patriarhov v Kopru pa so vplivali tudi na širjenje mesta. Tesna zazidava v notranjosti najstarejšega koprškega obzidja, povečanje prebivalstva, ki se je prestrašeno umikalo za mestno zidovje pred prodirajočimi Slovani, je meščane prisilila, da so pričeli graditi novo obzidje, ki pa so ga sedaj postavili že povsem na rob skalnatega otoka. To obzidje je za ves srednji vek in vse do današnjih dni pomenilo skrajno mejo za širjenje mestnega teritorija. Znotraj tega pasu se je poslej razvijal urbanistični koncept mesta, tako da so

na temenu otoka rasla upravna poslopja in plemiške palače, ob robovih pa revne hišice kmetov-paolanov in ribičev.

Kot se je v okviru danega utrjenega pasu razvijal urbanistični koncept srednjeveškega Kopra, tako je mestno obzidje neprestano doživljalo najrazličnejše modifikacije, ki so jih narekovale politične spremembe in z njimi v zvezi tudi obrambne potrebe. Oglejski patriarh Gregor Montelongo se je še posebej trudil, da bi zavaroval svoje istrske posesti ter je v ta namen utrjeval ne le Pulj, marveč tudi Koper. To mesto je imelo, vsaj kar se obrambe tiče, še prav posebno ugodno lego, ker je ležalo na otoku, od vseh strani obdano z morjem. Toda vse te fortifikacije so se izkazale brez koristi, kajti Koprčani so leta 1278 kljub vsemu morali odpreti Benečanom mestna vrata ter se radi ali neradi pokoriti vsiljeni oblasti mogočne Beneške republike. Nič kaj preveč ni Serenissima zaupala koprskim meščanom, zato je leta 1283 porušila velik del mestnega obzidja na morski strani.¹ Mesto je bilo odslej bolj ali manj izpostavljeno napadom z morja. Znova se je koprsko obrambno zidovje zatrelo leta 1348, ko se je koprsko in okoliško prebivalstvo uprlo Benečanom in prisililo njihovo oboroženo mestno posadko, da se je morala z županom vred zateči v neosvojljivi Levji grad. Le z največjimi težavami je Benečanom tedaj uspelo, da so si z močno vojsko in z najrazličnejšimi pripravami in stroji za rušenje obzidja znova priborili posest mesta in zatrli uporni duh koprškega prebivalstva. Zlasti občutno so bili po zadušitvi tega upora kaznovani Slovenci, katerim so zaradi njihove soudeležbe odvzeli pravico do opravljanja javnih služb in nožnje orožja.² Da bi se beneški oblastniki zavarovali v bodoče pred podobnimi poskusi do republike nerazpoloženega prebivalstva, je beneški senat leta 1349 izdal kar štiri odločbe, v katerih ukazuje, da je treba zavarovati vse dohode na glavni trg z debelimi železnimi verigami, na severnem delu mesta pa zgraditi utrdbo Musella na kraju, ki še danes nosi to ime.³ Še mnogo huje pa je meščane prizadel odlok, da morajo porušiti ves pas obzidja na tistih mestih ob morju, kjer je bil ugoden prostor za pristajanje galej. To je bila huda kazen za uporne meščane, toliko hujša, ker je mesto ostalo poslej v zelo nevarnih časih nezava-

rovano pred napadi sovražnikov. Čeprav so Benetke že nekaj let po uporu Koprčanov omilile to in ono sankcijo, se zdi, da mestu le niso docela zaupale, o čemer priča nezavarovano mesto, ki bi vsak čas moglo postati lahek plen sovražnikov. Ti so pustili tudi po Pulju, Poreču in drugih istrskih mestih. Zato je senat leta 1364 dovolil koprskemu županu, da popravi tiste dele obzidja, ki so bili popravila potrebni, aprila meseca je izročil za ta dela 500 lir, decembra pa še 100 dukatov za ureditev obzidja, ki je bilo poškodovano, ko se je porušila neka hiša, last redovnice sv. Klare.⁴ Negotova usoda preslabo utrjenih istrskih mest je Benetke zaskrbelo šele leta 1368, ko je pohod Karla IV., ki se je s svojo vojsko odpravil proti Rimu, grozil tudi istrskim naselbinam. Čeprav si od tega leta sicer sledijo redki dekreti senata, ki naroča koprskemu županu, da je treba misliti na popravilo porušenega zidovja, je iz skupih finančnih sredstev, ki jih je dajal senat za ta dela, razvidno, da so iz teh mogli kriti le manjši del potreb in da je šlo le za bolj ali manj malenkostna popravila nekaterih delov obzidja, kar pa mestu nikakor ni moglo zagotoviti varnosti. Brž ko pa se je nevarnost le nekoliko polegla, so zastala tudi vsa dela pri gradnji in obnavljanju zidovja, kar so Koprčani hudo občutili že leta 1380,

ko so v mesto vdrla Genovežani, ga zažgali, porušili številne lepe zgradbe, pobijali in izropali vse, kar so dragocenega našli v mestu. Upropaščeno obzidje, ki je na več mestih kazalo široko zevajoče rane, so po tem dogodku pričeli celiti. Leta 1385 so za popravilo mestnega obzidja izdali 25 zlatih dukatov,⁵ leta 1399 pa so popravljali obzidje ob vratih sv. Tomaža in vratih Brazuol.⁶ Leta 1403 Koper še ni imel zavarovano stran, ki je gledala na odprto morje, dasi je beneški senat tedaj že obljubil, da bo prispeval polovico za kritje stroškov ter da bo poleg tega poslal tudi vse potrebne stroje in svoje inženirje za fortifikacijo. Da so popravljali obzidje tudi še kasneje, nam priča beneški lev iz leta 1412, ki je vzidan v neki hiši v severnem delu mesta. Očitno pa je, da je bila Beneška republika zainteresirana za delo ponajvečkrat takrat, kadar je istrskim mestom grozila kaka nova nevarnost. Tako se je zgodilo tudi tedaj, ko sta oglejski patriarh Ludvik in kralj Sigismund leta 1413 vdrla v beneški teritorij. Sigmund se je takrat pojavil tudi pred Koprom, Izolo (ta si je svoje obzidje uredila že leta 1411), Porečem in Puljem ter zavzel Dolino in Vodnjan. Tedaj je beneški senat odločil, da se naj v celoti obnovi koprsko obzidje. Dožev dukale, datiran z dne 4. julija, namreč pravi:

Koper v XVIII. stoletju

»MCCCXIII. die IV. Iulij In Consilio Rogatorum, &c. Comparuerunt ad praesentiam nostram certi Ciues, & fideles nostri Iustinopolis nomine Communitatis Iustinopolis, exponentes, & supplicantes, quod vt dicti nostri fideles Iustinopolis possint stare, & viuere securi, & subiacere illis periculis, quibus, subiecerent vsque ad presens, dignetur nostra dominatio prouidere, quod Ciuitas nostra Iustinopolis muretur, quia si dicta Ciuitas murabitur, augebit, & multiplicabitur, & ob hoc introitus nostri dictae Ciuitatis multiplicabuntur; Et vt dicta Ciuitas murari possit, Communitas nostra Iustinopolis, se offert ponere omnes lapides, & arenam, lignamina necessaria pro pontibus, & manuales, & petit dicta Communitas, quod dignetur dominatio nostra eis concedere, quod Datium Mutae remaneat dictae Communitati, quod Datium de voluntate, & consensu Potestatis, & Capitanei Iustinopolis, & successorum suorum expendatur in fabrica murorum dictae terrae, & pro aptando stratas, per quas mussolati cum frumento, & alio Blado veniunt Iustinopolim, & pro aptando illud, quod erit necessarium circa Castrum Leonem, pontes portus, arces, fontem, & alia necessaria pro nostra terra praedicta: Et vile, & bonum sit prouidere super hoc. Vadii pars, quod respondeatur, dictis nostris fidelibus Iustinopolis, quos visa, & multoties experta fidelitate sua, quam ad honorem, & statum nostri Domini laudabiter demonstrauerunt volentes eis complacere, sumus contenti, quod dicta Ciuitas nostra Iustinopolis muretur, & quod dicti fideles nostri pro murando dictam terram teneantur ponere lapides, arenam, calcem, lignamina necessaria pro partibus, & manuales: Et Potestas, & Capitaneus noster Iustinopolis diuidat ipsas angarias inter Ciues, & rusticos pro vt ei iustum, & rationabile videbitur; Et faciat nihilominus facere alii publica consueta. Et sumus contenti, quod Datium Mutae, quod est librarum MD. in MM. in anno, remaneat dictae Ciuitati pro fabrica murorum, & pro faciendis alias expensis necessariis pro vt superius continetur. Verum volumus, quod Potestas, & Capitaneus noster Iustinopolis, & qui per tempora erunt debeant incipere murare dictam terram, incipiendo à Porta Sancti Petri, & sequendo murum inceptum, & veniendo ab Arsenatu vsque ad Portam Bussedraglie; Et postea incipere debeat ab alia parte Portae Maioris, & venire vsque portam Sancti Martini; Et completis dictis Muris, incipi, & fieri debeat in angulo musellae vnum castrum, & per illum modum, & formam quae tunc ordinabitur per Dominium; Et a loco Musellae vsque ad Portam Bussedraghae non debeat murari dicta Ciuitas, nisi primo factum fuerit, & completum dictum castrum, fiendum in dicto loco Musellae. De quibus denarijs Potestates, & Capitanei Iustinopolis, qui pro tempore erunt tenere faciant computum ordinatum, ita quod in aliquo alio non expendantur, nisi pro laborerijis superscriptis.⁷

Vse pa kaže, da je ta dekret senata ostal le kos papirja. Dela, se zdi, se sploh niso pričela, kajti za hip se je ozračje nad Beneško Istro nekoliko razčistilo in istrska mesta so nedvomno zelo hitela, da popravijo škodo, ki so jo nemirni časi napravili tudi znotraj obzidja. Tako se leta 1418 Koprčani lotijo rekonstrukcije mestnega stolpa, tri leta nato Genovežani vrnejo relikvije obeh koprskih patronov, ki so jih uplenili ob svoji zasedbi mesta; leta 1423 se reformirajo tudi koprski statuti. Podobno obnovitveno dejavnost v tem obdobju opažamo tudi v drugih istrskih mestih, med njimi posebno prednjači Pulj. Kljub intenzivnemu zanimanju Koprčanov, da čim hitreje zacelijo rane v centru mesta, pa niso pozabili svojega obzidja. Njihov Veliki svet je 21. februarja 1431 sklenil poslati v Benetke poslanca, ki naj bi pri Republiku izprosili dovoljenje, da na lastne stroške popravijo 400 korakov porušenega obzidja. Senat je takoj ugodil njihovim zahtevam in dovolil, da takoj pričnejo z delom. Toda že po nekaj letih je utrjevanje zastalo, bržčas zaradi pomanjkanja materialnih sredstev, zaradi česar vidimo leta 1439 v Benetkah znova koprške poslanca, ki prosijo, da

smejo še naprej uporabljati davek Mude za popravilo obzidja. Dukale doža Foscari-nija z dne 22. avgusta 1439 odgovarja Koprčanom takole:

»Franciscus Foscari Dei Gratia Dux Ventiarum &c. Nobilibus, & Sapientibus Viris Nicolao Superantio de suo Mandato Potestati, & Capitaneo Iustinopolis, & successoribus suis fidelibus, &c. Denotamus vobis, quod ob Aduentum ad nostram praesentiam discretorum fidelium nostrorum Varianti, & Beltrami de Tarsia, Philippi de Pola, Gauardi de Gauardo, Almerici de Vertijs, & Antonij de Ingaldeo Oratoribus illius fidelissimae nostrae Communitatis pro facto Datij Mutae per nos alias concessio illi fideli nostrae Communitati in praesentibus Millesimo, & Indictione, Die vero XX. Augusti in nostris Consilijis Rogatorum, & additionis capta fuit pars infrascripti tenoris, Videlicet. Cum alias de MCCCXIII. per nostrum Dominium cum auctoritate huius Consilij concessum fuisset fideli Communitati nostrae Iustinopolis, quod posset ipsam Ciuitatem murare, cum hoc, quod ipsa Communitas poneret lapides, arenam, lignamina necessaria, pro pontibus, & manuales; Et nos ei concessimus Datium mutae, ex quo exigitur à libris Mille quingentis in duo mille singulo anno, tam pro fabrica dicti muri, quam pro aptando stratas, necessaria ad castrum Leonem, Pontes, Portus, Fontanas, alia necessaria sibi; Ita tamen quod ipsi de Iustinopoli inciperent murare dictam terram à Porta Sancti Petri, & veniendo ad Arsenatum vsque ad portam Bussedragam; Et postea de Musella vnum Castrum pro vt per nostrum Dominium ordinaretur, sique dicti denarij mutae fuerint expendi per dictam Communitatem liberè in fabrica, & laborerijis superscriptis vsque ad 1430. in quo tempore de mense Iulij captum fuit in hoc Consilio, quod strata treuolchi, vsque ad Rixanum, per quam veniunt mussolati, egeret reparatione, ipsa strata deberet reficij per extimum, tam ciuium, quam rusticorum; Et quod praedictum Datium mutae remaneret Communitati Iustinopolis pro adiunamento sui extimu, pro faciendis expensis suas etc. Successiue de 1431. dum iam diulgaretur de guerra maritima, & ipsa terra nullum haberet murum à Porta Sancti Martini vsque ad portam Bussedragam, ipsi Communitati ad supplicationem, & instantiam suam concessum fuit pro vt postulabat; quod dicta Communitas posset murare dictam terram suis expensis, & de suis danarijs, & non fecit dicta Communitas mentionem de superscripta muta, quae per nostrum Dominium iam fuerat sibi concessa, & habebat, & tenebat eam esse de bonis suis, sique continuè reputatum, & obseruatum; Nam continuè per Rectores, qui fuerant per tempora, dati sibi fuerint denarij praedicti; Sed nunc Sincij nostri habentes, quod dixerunt de 1431. dictos muros facere velle suis expensis, dictum Datium mutae non intelligi debere, sententiauerunt Potestatem, & capitaneum Iustinopolis ad soluendum id, quod dedit dictae Communitati de dicto Datio, reseruato sibi iure contra ipsam Communitatem; & ob hanc causam non sequatur in murando, cum ammissione calcis, & aliarum rerum praeparatorum cum eorum multo praedictio; Nam impotentes essent illi de Iustinopoli de suis proprijs marsupijs dictum murum facere, & alia necessaria; Et propterea ad nostram comparuerunt praesentiam sex Oratores praedictae Communitatis; supplicantes ad hoc prouideri, cum dictum Datium vigore concessionum superscriptarum suum sit, & clarissimum sit, quod haec fuerit intentio nostra; Vadii pars, quod mandetur auctoritate huius Consilij Potestati, & Capitaneo Iustinopolis, & successoribus suis, & eis declaratur, quod non obstante eo, quod fecerint dicti Sincij, debeant denarios dicti Datij de tempore in tempus dare praedictae Communitati pro fabrica dicti muri & stratarum, & aliarum rerum sibi necessaryum; cum habeamus dictum Datium vigore concessionum superscriptarum per nos ei factatum suum esse debere. Et quod prosequi debeant ad fabricam murorum superscriptorum. Quare cum superscriptis nostris Consilijis vobis scribimus, & mandamus, quatenus superscriptam partem, & contenta in ea obseruare, & obseruari facere iniolabiter debeatis, facientes in Cancellaria vestra deinde ad futurorum memoriam has litteras registrari, & registratas, praedictae Communitati restitui.

Data in Nostro Ducali Palatio Die XXII. mensis Augusti Indictione II. DCCCCXXXIX.⁷

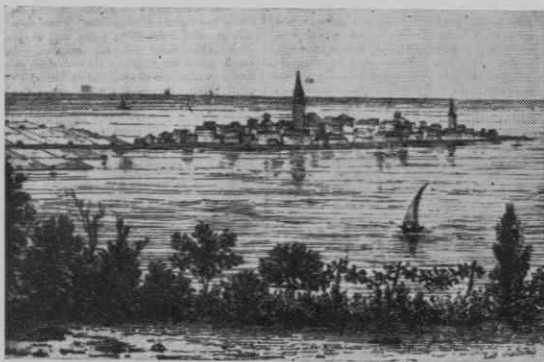
Kako težko je bilo koprsko mestno obzidje poškodovano in koliko truda je bilo potrebno za njegovo ponovno restavracijo, nam priča novi dukale doža Foscari-nija z dne 26. aprila 1452, ki ponovno potrjuje že dane koncesije za popravilo koprškega zidovja.⁸ Obnovitev te koncesije pa bržkone ni bila slučajna, kajti nove nevarnosti so se na začetku druge polovice XV. stoletja znova pojavile na pragu Beneške republike.

Že leta 1451 so izbruhnili nova nesoglasja med Benetkami in Avstrijo zaradi razmejitve njunih istrskih posesti. Ni pa bila daleč druga in še hujša nevarnost — Turki. Leta 1463 je Dalmacija prizorišče močnih spopadov med Benečani in Turki. Begunci iz teh krajev, ki so se v precejšnjem številu pojavili v Istri, so bili Republikli resen opomin, da je treba kar najhitreje dokončati vsa utrjevalna dela in podvzeti vse potrebno za obvarovanje istrskih mest. Pulju in Izoli slede v utrjevalnih delih tudi Buje, ki uredijo svoje zidovje že leta 1458. Do leta 1478 pa je bilo tudi koprsko obzidje docela urejeno, kajti Marin Sanuto nam v svojem »Itinerariju« iz leta 1483 že tudi poroča, »da je Koper krog in krog obzidan, da ima 12 vrat, da je dobro pozidan in tako močan«.9

V začetku XVI. stoletja je bilo torej koprsko mestno obzidje obnovljeno in strnjeno obrambni obroč, ki je meril v celoti 1457 korakov, je bil zaključen. Obzidje je bilo grajeno v višino 4 do 5 korakov, debelo pa je bilo 3, na nekaterih mestih celo 4 čevlje.10 Na notranji strani obzidja je potekal hodnik, oprt na kamnite konzole. Po njem so v miru krožile straže, v vojni pa se razporedili branilci mesta. Obzidje, ki je v tem času imelo 12 vrat, se je začelo na ustju današnje Santorijeve ulice ter potekalo v ravni črti od Morskih vrat proti severu otoka vse do močnega nasipa Tiepolo. Ta je branil severozahodni del mesta. Nasproti temu nasipu, kjer je bilo morje najgloblje, so se na odprtem morju usidrale večje ladje, medtem ko so manjše galeje lahko pristajale ob treh večjih blokkih, približno tam, kjer sega v morje današnji veliki pomol. Od okopa Tiepolo je krenilo obzidje proti vzhodu do nasipa na današnjem Belvederu. Tu je severno stranico otoka mogla uspešno braniti tudi utrdba Musella. Od Belvedera dalje je zidovje šlo v skoraj docela ravni črti do Izolskih vrat, ki so odpirale vstop v manjši ribiški portič. Nedaleč od tod si s trga Božedraga (današnji Ribiški trg) prišel skozi istoimenska vrata v drugo ribiško pristanišče. Tudi kos obzidja med Izolskimi in Božedraškimi vrati je utrjeval kvadraten stolp. Mestno obzidje je nato v napetem loku zavijalo proti jugovzhodu. Tu je potekalo tik ob morju, ki je pogosto ob plimi udarjalo ob njegove stene. Štirje stolpi, ki so utrjevali del obzidja od Božedrage pa do vzhodnih mestnih vrat sv. Petra, dajo misliti na izpostavljenost tega dela mesta. Južno od omenjenih vrat se je dvigal Muničijijski

stolp, kateremu sta do naslednjih Vrat vseh svetnikov sledila še dva. Zidovje se je tudi na tem odseku še vedno dotikalo morja. Ob teh vratih se je prav tako razvil majhen ribiški portič za južni del mesta. Od tod je mestno zidovje krenilo v povsem ravni liniji do Mudinih vrat, ki so preko mostu in Levjega gradu spajale otok s kopnino. Zaradi tega so ta vrata pogosto imenovali tudi Kopna vrata. Zunaj mestnega obzidja se je na podolgovatem pasu suhe zemlje med imenovanimi vrati razvilo neke vrste vojaško vežbališče, kjer so se v mirni dobi bombardirji urili v ravnanju z različnim orožjem. Neposredno ob Mudinih vratih opazimo v začetku XVIII. stol. še manjša vrata, ki so služila kot pomožna oziroma razbremenilna vrata na točki, kjer je bil promet zlasti v jutranjih in večernih urah izredno živahen. Vsa dolga, ravno potekajoča linija mestnega obzidja od Mudinih vrat pa do velikega nasipa (na mestu pred današnjim hotelom »Triglavom«) ni imela nikakršnega utrdbenega stolpa, le v sredi te linije so se odpirala ob majhnem portiču Velika vrata, skozi katera si po najkrajši poti prišel do središča mesta. Večje pristanišče, kjer so lahko pristajale le manjše ladje, pa se je razvilo za valobranom, tam, kjer je še danes — od Taverne pa do današnje ribarnice. To pristanišče je imelo predvsem trgovski značaj. V tem delu se je ob Santorijevi ulici zidovje znova priključilo Morskim vratom in zaprlo obsežni in dobro zavarovani sistem poznosrednjeveške obrambe Kopra.

Toda komaj je bil fortifikacijski sistem Kopra zopet urejen, se v začetku XVI. stol. zanj začno nove težave. Naplavine obeh rečic Fiumesina in Rižane, ki sta z vzhoda pritekali v Koprski zaliv, so leto za letom kopičile obilico blata in pričele zamočvirjati morje ob jugovzhodnem delu mesta. Koprski župan Minoto v svojem poročilu z

Podoba Kopra iz l. 1839

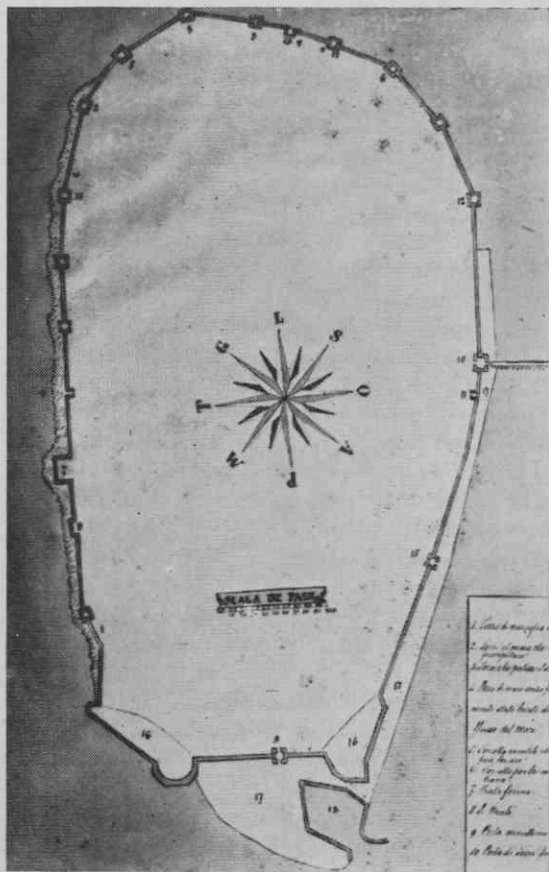
dne 2. marca 1525 že opozarja senat, da bo treba začeti preprečevati nadaljnje naraščanje močvirja. Ta problem postavlja kot vseistrski ter pravi, da bi za njegovo reševanje morala prispevati vsa Istra.¹¹ Stanje se je leta 1533 še poslabšalo. Močvirje je pričelo ogrožati tedaj tudi že cesto, ki je vezala Koper s kopnino, zato je župan Venerij predlagal, naj del ceste podrejo, novo pa postavijo na oboke, s čimer bi omogočili pretakanje morske vode, ki bi s svojim kroženjem mogla odnašati naplavljeno blato v večje morske globine.¹² Močvirje je leta 1554 že tolikanj naraslo, da se je bilo bati, da bo tudi mesto kmalu povezano s kopnino.¹³ Isto bojazen izraža leta 1558 tudi župan Salamono, ki v svojem poročilu še dodaja, da izparine iz močvirja močno kvarijo ozračje mesta ter da so zaradi tega številne hiše v njegovi bližini ali povsem prazne ali pa zelo slabo naseljene.¹⁴ Močvirje se je pričelo z leti — sprva le na nekaterih mestih — spreminjati v trdno zemljo, kar je povzročalo nemalo skrbi Koprčanom pa tudi beneški oblasti, ki se je zavedala, da bo Koper s tem izgubil svojo izredno, za obrambo silno primerno lego. Vrsta županov, ki si je leto za letom sledila, je temu vprašanju posvečala največjo pozornost. Župan Mauroceno je dal na cesti proti Levjemu gradu napraviti nov obok za pretok vode, izkopati pa tudi novo rečno strugo, ki naj bi oddaljila tok Fiumesina od močvirij. V poletnem času je z močvirja povsem izginila morska voda in sončna pripeka je tako strdila blato, da so, kot pravi župan, mogli po njem hoditi, na nekaterih mestih pa bi teren lahko prešli celo konjeniki. Krivdo za stalno naraščanje močvirja pripisuje cesti, ki povezuje otok s celino in ki zadržuje cirkulacijo vode, in pa rečici, ki bi jo morali preusmeriti drugam, da ne bi venomer donašala blata v ta mrtvi kot. Iz njegovega poročila slej ko prej posnemamo, da tudi oboki cestišča od Levjega gradu pa do Mudinih vrat niso zadostovali, da bi morje odnašalo naplavine. Gostota močvirja je bila že tolikšna, da voda tudi skozi razmeroma velike ločne odprtine pod omenjeno cesto ni mogla več odnašati blata.¹⁵ Leta 1576 se je tudi zdravstveno stanje prebivalstva zelo poslabšalo zaradi nezdravega vpliva, ki ga je imelo močvirje na ozračje. Istega leta župan N. Bondumier znova agitira v svojem poročilu, naj bi se nadaljevala prekinjena dela za preusmeritev rečice, ki je medtem znova naplavila velike količine zemlje, zlasti zaradi močnih deževij, tako da se je teren toliko dvignil, da

je bil zlahka prehodan. Kot drastično primeru navaja, da je bilo morje v času, ko so zidali Levji grad, ob njem globoko 15 čevljev, v njegovi dobi pa je stal grad že na povsem izsušeni ploskvi zemlje. Posebno nesrečo je močvirje pomenilo tudi za koprške ribiče, ki so imeli svoje barke zasidrane na južnem delu otoka. Tu so pred zamočvirjenjem reševali le še ozek kanal, po katerem pa je komaj mogla pluti kaka zelo majhna barka. Župan priporoča, da bi ta kanal razširili vsaj do širine 40 korakov.¹⁶ Močvirje pa ni ostalo le problem, ki je zmanjševal poprejšnjo odlično obrambno lego Kopra, marveč je postalo sčasoma, kot smo videli že iz nekaterih prejšnjih poročil, tudi zdravstveni in socialni problem. Župan N. Donado je namreč leta 1580 v Benetkah poročal, da se je število prebivalstva v Benetkam podrejeni Istri povečalo od 50.000 na 70.000, čemur so pripomogla mnoga rojstva kakor tudi dotok beguncev; ti so v precejšnjem številu prihajali iz tistih krajev Dalmacije in cesarstva, ki so mejili s Turki. Nasprotno pa pravi, da se je prebivalstvo Kopra, ki je prej štel od 10.000 do 12.000 ljudi, skrčilo na 5.280. Iz močvirja so se v najhujši poletni sončni pripeki dvigale škodljive izparine, ki so poslabšale zdravstvene pogoje mesta še posebej v tistem delu, ki je bil obrnjen proti močvirju. Za njegovega županovanja je meseca avgusta in septembra v mestu umrlo več kot 300 oseb, med njimi največ žena in otrok. Tri četrtine teh pa je bivalo v tistem delu mesta, ki meji na močvirje. Župan tudi pove, da je mesto, ki je bilo nekdanj odlična trdnjava, sedaj skoraj docela povezano s kopnino in da bo kmalu mogoče priti vanj mimo Levjega gradu celo s konji in vozovi. Župan skupaj s fortifikacijskim inženirjem Malacredom svetuje, da je nujno spremeniti tok obeh rečic, kar bi se po njegovem mnenju dalo napraviti v nekaj mesecih in kar bi veljalo največ 1500 ducatov. Svetuje tudi, naj bi se začeto delo nadaljevalo, nato pa bi se izkopalo tudi močvirje, da bi ga v vseh letnih časih morje lahko prekrivalo. V tem primeru bo, po njegovem mnenju, tudi morje, ki ga razburkavajo različni vetrovi, moglo odnašati naplavine v globlje dele morja.¹⁷ Tudi župani, ki so mu sledili, so neprestano opozarjali na kvarne posledice močvirja in na vrsto problemov, ki jih je povzročalo. Benetke so reagirale od časa do časa ter tudi materialno pomagale, da bi to nevarnost odstranili. Dukale doža Nicolaja Da Ponteja, ki je bil izdan 10. marca 1528, ne le pritrjuje potrebam za rešitev

tega vprašanja, marveč daje tudi podrobna navodila, kako naj se dela izvršujejo, in nudi na razpolago tudi materialna sredstva.¹⁸ Toda prej ko slej so vsa ta dela ostala brezuspešna, teren je postajal vse trši, laže prehoden, nezdrav. Na njem so se vse bolj in bolj širile soline.

Že v prvi polovici XVII. stol. pa so se tudi v obrambnem sistemu samega Kopra pokazale znova manjše poškodbe zidovja in stolpov na Belvederu. Benetke so ob tej priliki Kopru odobrile 200 dukatov za popravilo, poleg tega pa so mu dovolile tudi uporabo denarja, ki je pritekal v blagajno od raznih glob. Ta denar naj bi uporabili za popravilo mola, Levjega gradu in za izsuševalna dela, česar pa Koprčani niso storili, ker so denar porabili za druge stvari. V tem času se je v Kopru mudil tudi inženir Alvise Brugnolo, ki je slovel kot specialist za utrjevalna dela in ki so ga Benetke poslale v Koper, da bi obnovil obzidje, ki se je zrušilo tudi v četrti Vseh svetnikov. Brugnolo je v Benetkah nato tudi poročal o obrambni sposobnosti mesta in njegovih utrdbah, predložil pa je tudi izdelani načrt mesta Kopra.¹⁹ Ta inženir, ki je bil nečak slavnega Michiela da San Michielija, se je moral v Kopru muditi dalj časa, vsekakor pa je sem prihajal večkrat, kajti njegovo ime omenja znova župan D. Gradonici leta 1554 v zvezi s popravilom obzidja, ki se je v dolžini ca 30 korakov zrušilo za samostanom Sv. Ane. Kratka županova notica zelo hvali njegovo spretnost pri tem delu kot tudi pri utrjevanju Belvedera.²⁰ Prej ko slej se staro in nato v XV. stol. na novo pozidano obzidje nista nič kaj dobro vezala, saj zasledimo v poročilu župana Salomona leta 1558 znova vest, da je mestno obzidje na mnogih delih v razpadu in da tihotapci izrabljajo nastali položaj ter iz hiš, ki so v bližini, preko porušenega obzidja tihotapijo različno blago.²¹ Župan Mauro v svojem poročilu Benetkam navaja, da je dal izdelati novo karto Kopra z okolico ter jo poslal oskrbnikom za trdnjave.²² Kaže, da so mestno obzidje do leta 1579 zopet spravili nekoliko v red, kajti tega leta je imelo le eno odprtino na severni strani mesta, kjer se je zrušil delček zidu.²³ Leta 1583 poroča župan A. Morosini, da je zidovje staro in po starem narejeno, meni pa, da bi ne bilo porušeno, če bi ga skrbneje čuvali. Tako pa je ob svojem prihodu v mesto našel v obzidju več odprtih, ki jih je v času svojega županovanja uspel zadelati.²⁴ Konec XVI. stol. ponovno opazimo na obzidju večje poškodbe in župan Contarini

leta 1600 v posebnem pismu piše dožu, da je mestno obzidje odprto na različnih mestih ter predlaga takojšnje popravilo nastale škode.²⁵ Tri leta kasneje zazija v okopu Musella velika odprtina,²⁶ leta 1604 pa je severni del obzidja porušen že v dolžini 10 korakov.²⁷ Do leta 1608 se je podrlo že 30 korakov obzidja; tega je dal župan Gradenigo s pomočjo denarja, ki so ga dali beneški nadzorniki utrdit, deloma pa v celoti popraviti, ker mu je za popolno restavracijo primanjkovalo sredstev. Resno tudi svari pred nevarnostjo, ki ga mestu povzroča razmajano obzidje in opozarja na Uskoke in Albance, ki bi utegnili skozi nastale vrzeli udreti v mesto. Razumljivo je tudi, da so tihotapci, ki so ob trdnem obzidju imeli dokaj trd posel, ob takšnem stanju obzidja imeli zelo lahko opravilo, saj jim ni bilo težko prelezti zidovje na zrušenih točkah. Tihotapstvo soli, ki so jo prenašali zlasti v Trst, se je v tem času tako razvilo, da so se s tem poslom ukvarjali skorajda vsi.²⁸ Posebno ugodno okolnost za razvoj tega dokaj dobičkonosnega

Sistem kopskega obzidja iz l. 1619

posla pa predstavlja tudi dejstvo, da so zaradi pomanjkanja zazidalnih površin v mestu na eni strani pa tudi zaradi ekonomskih razlogov na drugi meščani začeli naslanjati svoje hiše in skladišča na mestno obzidje ter v njem odpirati okna in vrata, kar jim je ne le omogočalo lažnejši dostop do svojih bark, marveč v danih prilikah tudi nenadzorovan izhod in vstop v mesto. Na ta pojav so mestni oblastniki neprestano opozarjali, ukrepi proti temu pa so bili zaradi razdejanega obzidja bolj ali manj neučinkoviti. Župan Minio I. 1614 znova popravlja obzidje.²⁹ Toda medtem ko so se Benetke še v drugi polovici XVI. stol. resno zavemale za temeljito utrditev mesta in nalagale to delo svojim najboljšim strokovnjakom (Sanmichieli, Malacreda, Brugnolo, Sorte in drugi) ter v bojzani pred neprestanimi napadi cesarskih sil utrjevale tudi obrambno črto proti Trstu in skrbele za popravilo utrjenih točk na Tinjanu, v Ospu, Loki, Movražu, Gradnju, Koštaboni, Šmarju, Rožarju, Glemu in Socerbu, so se utrjevala dela tako v mestu samem kot tudi v okoliških krajih izvajala le fragmentarno in čutiti je bilo, da je interes Serenissime, ki je slej ko prej že doživljala obdobje svoje dekadence, do istrskih mest že začel popuščati. Poslej po poročilih posameznih koprskih županov sicer še vedno zasledimo poskuse, da bi s skrajnimi napori zadržali popolno propast utrjenega mestnega obroča. Leta 1620 izdajo za popravilo Levjega gradu, mostu in obzidja 2740 dukatov³⁰ in župan Barbaro naslednjega leta poroča, da mu je uspelo s pomočjo beneškega urada za utrdbe spraviti v red fortifikacijski sistem mesta.³¹ Toda že čez 20 let je stanje obzidja zopet takšno, kakršno je bilo pred zadnjim velikim popravilom. Tihotapstvo soli in olja ponovno narašča in se širi po vsej provinci.^{32, 33} Leta 1650 je obzidje na nekaterih krajih porušeno do tal,³⁴ leta 1670 župan P. Loredan popravi precejšen del obzidja, ki se je porušil poleg skladišča soli v četrti sv. Petra. Zamaši pa tudi nekaj drugih odprtih. Toda vsi napori so bili zaman, obzidje je rapidno propadalo dalje; brž ko so popravili en del, se je že zrušil drugi.³⁵ Na zadnji poskus, kako rešiti koprski sistem utrdb, naletimo leta 1701 v poročilu župana Polceniga, ki nam v svojem opisu precej jasno predstavi sliko dejanskega stanja in potreb koprškega obzidja na začetku XVIII. stol. Iz njegovega opisa posnemamo, da je bil v tem času severni del obzidja ob stolpu Musella in dalje proti Belvederu še v razmeroma dobrem

stanju. Obzidje na tem mestu ni imelo nobenega nasipa, tako da je morje ob plimi udarjalo ob njegove temelje. Ob notranji strani zidovja so bili razvrščeni oporniki, ki so obzidje opirali krog in krog mesta in obenem tvorili bazo mostovžu. Šibka točka v obzidnem pasu pa postanejo konec XVII. in v začetku XVIII. stol. tudi z zidovi ograjeni privatni vrtovi, ki so segali vse do obzidja in se ga dotikali. Na ta način je bila notranja zveza ob obzidju prekinjena na severni strani ob Muselli s frančiškanskim samostanskim vrtom, s številnimi vrtovi na Belvederu, ob Božedraških in Izolskih vratih, ob samostanu Sv. Ane in zahodno od Muničijskega stolpa. To zvezo so prav tako ovirale manjše in večje zgradbe, prislonjene na notranji strani obzidja. Zahodno in le malo oddaljena od Belvedera je bila na mestno zidovje prilepljena mala in v začetku XVIII. stol. že porušena cerkvice sv. Miklavža, vzhodno od Belvedera pa je prekinjevala obzidje v bližini palače kanonika Del Bella druga cerkvice sv. Mihaela. Zelo tesno so se stanovanjske stavbe približale obzidju na odseku med Izolskimi in Božedraškimi vrati, nekoliko niže od stolpa Sv. Ane je pretrgala zvezo na obzidje oprta peč bosonogih menihov Sv. Ane, jugovzhodno od Muničijskega stolpa pa je bilo v dolžini 50 korakov obzidje izdelano z manjšim skladiščem soli, že omenjenim vrtom in s stavbo s torkljo za olje. Pa tudi na mnogih drugih mestih so se posamezne meščanske hiše ali skupine hiš naslonile na obzidje. Obzidni obrambni stolpi so v začetku XVIII. stol. sicer še stali, miso pa bili vsi opremljeni in za obrambo uporabni. Muselliški stolp je imel še nasip pa tudi dva topova, vzhodno od njega je tretji top, postavljen na izstopajočem delu obzidja, varoval mesto do Belvedera. Kvadratni stolp na frančiškanskem vrtu je bil pomanjkljivo opremljen. Belvederska platforma je lahko sprejela celo baterijo, ki je obvladovala s svojim ognjem velik kos terena od Musellskega stolpa pa do stolpa v Božedragi. Ob Božedraških vratih sta bila dva stolpa, toda oba brez nasipa. V zahodnem stolpu so imeli ta čas v zgornjem prostoru senik, v spodnjem je bilo vse polno posod za olje, vzhodni stolp pa je bil napolnjen s soljo. Prav tako sta bila oba stolpa le slabo povezana z železnimi vezmi. Močno omajano je bilo zidovje v začetku XVIII. stol. tudi med naslednjima stolpoma vse do Muničijskega stolpa. Lega slednjega je bila sila nepripravna, ker je bil močno pomaknjen iz obzidja in hkrati tudi zelo blizu

kopnini, zaradi česar so se Koprčani upravičeno že dolgo bali, da bi se ga sovražnik dokaj lahko polastil ter uničil v njem veliko zalogo smodnika. Toliko neprikladnejša je bila stvar zaradi tega, ker je poleg omenjene naloge ta stolp opravljal tudi obrambno funkcijo in branil velik del obzidja na tej strani mesta. V južnem delu mesta obzidje tudi v XVIII. stol. ni imelo stolpov, pač pa je pas obrežja med obzidjem in morjem in med Mudinimi ter Vratu Vseh svetnikov bil še vedno kar najbolj pripraven, da na njem razvrstijo topove, ki so mogli braniti teren od Muničijskega stolpa pa do Mudinih vrat ter istočasno zaščititi s svojim ognjem tudi Levji grad. Ker pa je bil ta del mesta, potem ko je zob časa odvil Levjemu gradu velik del njegove obrambne sposobnosti, najobčutljivejši, je župan Polcenigo še leta 1701 svetoval, naj se na obeh straneh Mudinih vrat izkopljejo jarki z okoličenimi nasipi, ali pa na vsaki strani vrat dvigne platforma. Predvsem pa se isti župan navdušuje, da bi med Mudinimi vrati in Levjim gradom zgradili v obliki klina zunanji utrdbeni blok, ki bi bil ločen od starega obzidja in čigar notranje in zunanje stranice bi branili iz starega obzidja. Čelo tega bloka pa naj bi tvoril že obstoječi Levji grad. S te utrdbe bi se po njegovem mnenju dala najuspešneje braniti tudi stranica mestnega obzidja, ki poteka proti Velikemu pristanišču. Tudi zidovje med Mudinimi vrati in pristaniščem je bilo v tem času večkrat prekinjeno s pravokotno nanj naslanjajočimi se zidovi vrtozov ter s številnimi privatnimi zgradbami. Topovi, ki so bili nameščeni na bastiji pred pristaniščem, so mogli v sodelovanju z onimi na Muselskem stolpu braniti pristanišče. V tem odcepu obzidja v začetku XVIII. stol. prav tako opazimo skladišče soli in številne privatne hiše, ki so se neposredno dotikale obzidja ter so imele v samem obzidju odprtine za okna in vrata.³⁶ Medtem ko imamo v začetku XVIII. stol. še povsem jasno linijo obrambnega obzidja s svojimi stolpi in nasipi, pomenijo naslednja desetletja za to obzidje dobo popolnega, vsestranskega in neustavljivega propada. Zidovje se je začelo podirati samo od sebe, v njem so se neprestano pojavljale tudi nove in nove okenske odprtine. Posamezni deli obzidja so prehajali v last meščanov, ki so jih polagoma sami pričeli rušiti ter gradbeni material uporabljati pri zidavi in popravilu hiš. Sredi XVIII. stol. nakazujejo smer obzidja le še stolpi in nekateri nasipi, nakar naglo izginejo tudi ti. Obzidje je kopnelo

kot pomladanski sneg, zobu časa pa so do današnjih dni kljubovala le še Mudina vrata z nekaj metri starega obzidja ob njej ter nekaj deset metrov obzidja na severni strani mesta, ki služi še danes kot škarpa vencu starih zgradb. Nove zgradbe so povsem razrinile črto nekdanjega mestnega obrambnega pasu in pričele rasti tik ob morju.

Sledeč virom, s katerimi razpolagamo, se je v koprskem obzidju odpiralo kar dvanajst vrat. Med njimi jih je bilo šest opremljeno s stolpiči; Pusterla³⁷, Muda (ali »del Ponte«), Zubenaga³⁸, Brazzuolo, sv. Martina³⁹ (ali »pristaniška«) ter Velika vrata. Drugih šest vrat pa je imelo med svojimi loki majhne cerkvice, posvečene nekaterim svetnikom, ki so bili hkrati tudi zaščitniki posameznih mestnih četrti, tako: Izolska vrata s cerkvico sv. Zofije, Božedraška vrata s cerkvico sv. Lovrenca in Donata, šempetrska vrata s cerkvico sv. Štefana, vrata sv. Tomaža z istoimensko cerkvico, Pretorijska vrata s cerkvico Vseh svetnikov ter Nova vrata s cerkvico sv.

Mudina vrata v Koprju

Margerite. Ni mogoče točno ugotoviti, v kakšnem časovnem redu so posamezna vrata nastajala. Le redko je njih nastanek mogoče vzporediti z nastankom posameznih, z njimi zvezanih cerkvic, ki so bile navadno vse zgrajene nekoliko kasneje, nekatere med njimi pa pogosto podprte in na novo pozidane. Nekatere med njimi so bile prav gotovo zelo stare. Arhivski podatki so več kot skopi, stilnih pa ni mogoče vzeti v obzir, ker so vsa vrata s cerkvicami vred propadla. Edina izjema so Mudina vrata. Vemo pa n. pr., da je 1. novembra 1340 škof Marco Semitecolo posvetil cerkvico Vseh svetnikov nad Pretorijskimi vrati v Kopru, 18. decembra 1346 je bil za poveljnika vrat sv. Martina imenovan neki Marino Gisi, 6. februarja 1348 pa Lovrenc Fagunelli za poveljnika vrat v Božedragi.⁴⁰ Naldini v svoji knjigi: »Corografija ecclesiastica« iz leta 1700 meni, da je cerkvica sv. Zofije nad Izolskimi vrati, ki je v njegovem času še stala, ena najstarejših.⁴¹ Tudi cerkvica sv. Lovrenca in Donata nad loki Božedraških vrat je bila v Naldinijevem času še ohranjena, četudi je bila že tedaj potrebna popravil. Poseben interes je vzbujala zaradi tega, ker je bila v notranjosti razdeljena v dva dela.⁴² Tretja, ki je bila nad šempetrskimi vrati, je bila po Naldiniju zgrajena v najstarejših časih nad loki tamošnjih prvotnih vrat, za njegovega življenja pa je bila olepšana, verjetno predvsem v notranjščini.⁴³ Tudi nad vrati sv. Tomaža je stalo majhno svetišče, v katerem je še v Naldinijevem času visela med drugimi tudi neka Carpacciova slika.⁴⁴ Cerkvica Vseh svetnikov nad Pretorijskimi vrati, ki jih je ljudstvo kasneje imenovalo kar Vrata Vseh svetnikov, je imela nekoč v treh enakih nišah celo tri oltarje, konec XVIII. stol. pa le še enega.⁴⁵ Tudi šesta, tako imenovana Nova vrata so imela cerkvico, o kateri pravi Naldini, da je že od nekdanj stala na lokih. Konec XVIII. stol. so tudi to restavrirali, danes pa je ni več.⁴⁶ Poročilo župana Venerija pove, da je bilo leta 1533 poleg dvanajstih rednih vrat še nekaj izrednih, ki so se odpirala v hišah meščanov.⁴⁷ V XIX. stol. pa so imenovali vrata tudi nekatere druge odprtine v obzidju, ki so bile prirejene za pešpot.⁴⁸

Do danes so se ohranila samo Mudina vrata, ki so jih Benečani na mestu prejšnjih vrat zgradili šele leta 1516. Ta odlična, jasna arhitektura, ki nosi že vse znake nove dobe, se ni prav nič skladala z ostalimi koprskimi vrati, ki so bila vsa skromnejša in so imela predvsem obrambni ka-

rakter. Pri Mudinih vratih o tem karakterju ni več sledu, arhitektura daje tu le še vtis slavoloka, na čigar čelni stranici je vklesan napis: SEBASTIANVUS — CONTARENVS EQVES — IVSTINOPOLITANVS — PRAETOR DATVS — ANNO AETATIS XXXII — INTER SVAE PRAET — MONIMENT HOC QUOQ — IVSTINOPOLI RELIQVIT — VRBIS MVNIMINI ET — ORNAMENTO. Celotna arhitektura tega vhoda ima podobo visoke lope s fasado v odličnem belem istrskem kamnu, kjer sta malo nad zokljem dve levji glavi, v kotih polkrožnega loka pa se pojavljata mestna grba. Lopa je v notranjščini po višini razdeljena s tremi pilastri in krita z odprtim stropom z vidnimi tramovi. Na notranji strani, ki je obrnjena k obsežnemu, s kamenitimi ploščami tlakovanemu trgu z lepim vodnjakom, je nekaj epigrafskih plošč iz XVI. in začetka XVIII. stol. Med temi vrati in sosednjimi stavbami se je ohranil še tisti kos starega koprskega mestnega obzidja, ki je bilo dograjeno v XV. stol. Mudina vrata so popravljali že l. 1650,⁴⁹ zaradi statične nujnosti pa so fasado teh vrat v prvi pol. XX. stol. podrli in ponovno zložili.⁵⁰ Zadnjič so bila Mudina vrata in obzidje ob njih restravrirana v aprilu leta 1956.

Varstvo koprskih mestnih vrat so v srednjem veku zaupali meščanom samim, ki so jih morali čuvati noč in dan. Kasneje so vratom obmorskih mest načelovali poveljniki, v XVI. stol. je te poveljnike določevala Republika med ljudmi, ki so se odlikovali v vrstah beneške vojske. Ključne vrat so čuvali »cauderij« (ključarji), ki so jih vsako leto izvolili prebivalci posameznih mestnih četrti. Za županovanje Donata Maripetra leta 1545 je mesto imelo kar 24 ključarjev, očitno za vsaka vrata po dva, ob koncu njegove vlade pa le še 13.⁵¹ Spočetka so bili ti ključarji ugledne osebe, saj je moral vsak župan ob nastopu svoje službe izročiti prisego v njihove roke. Njihova naloga je bila tudi sopodpisovanje raznih pogodb. Koprski statuti, ki so jih Benetke natisnile leta 1608, takole govore o njihovi izvolitvi in prejemkih:

»Item statuimus, & ordinamus quod Cauderij portarum eligantur anuatim in festo Sancti Petri secundum antiquam consuetudinem, & ille qui erit vno anno non possit esse in dicto officio vsque ad vnum annum proxime completum subsequentem sub pena librarum decem paruorum pro quolibet contrafaciente, & quoties fuerit contrafactum; Et quilibet possit esse accusator, & habeat medietatem penae, si per eius accusationem veritas cognoscetur; Et si aliquid electus fuerit cauderius per homines vitanantiae suae Portae & illud officium refutaverit cadat ad penam librarum quinque paruorum communi componendam; Praeterea quilibet, qui de caetero electus fuerit ad regimen ciuitatis Iustinopolis, Vide licet Cauderij Portae Sancti Martini, Portae Brazolis, Portae Maioris, Portae Perrorij, Portae Sancti Thomae, Portae

Sancti Petri, Portae Busedraghe & Portae Insulanae de libris centum parvorum pro quolibet Cauiderio dictarum portarum Cauiderij vero aliarum portarum dare teneantur plezariam de libris quinquaginta parvorum pro quolibet Cauiderio.⁵²

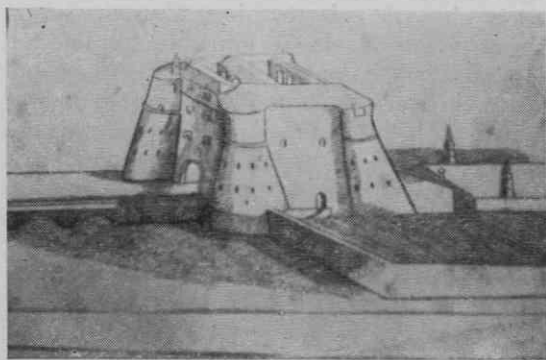
Drugo poglavje istega statuta pa določa:

»Praeterea Cauiderij Portarum aliquid de territorio suae Vicinantis infra ciuitatem existente, non conferant alicui donationis nomine, vel praetij, nec villo modo alienare absque Potestatis licentia praesumant sub poena librarum decem parvorum communi componenda; Quod si factum fuerit irriterur.⁵³

Kasneje so ključarji mestnih vrat izgubili skoraj vsak pomen v javnem življenju ter so imeli zgolj to dolžnost, da so zjutraj odpirali, zvečer pa zapirali svoja vrata. Leta 1583 je bilo odprtih le še 10 vrat, ključe pa so imeli nekateri posamezniki in župan Morosini, kateremu se je zdelo to ne navadno, je predlagal, naj bi imel ključe kar županov uslužbenec, ki bi zapiral in odpiral vrata. Tega leta je imel uslužbenec 6 dukatov plače na leto, leto kasneje pa je njegova plača znašala 36 lir.⁵⁴ Konec XVI. stol. je imel kapitan med svojimi uslužbenci moža, ki je vršil dolžnosti vratarja. Največji promet je vedno potekal skozi Mudina vrata in Julij Contarini je ob svojem obisku Kopra leta 1626 videl skozi ta vrata prihajati okoli 1500 oseb, ki so se zvečer vračale s svojih polj v mesto.

Najpomembnejša obrambna naprava, ki je obvladovala vhod v mesto, pa je bil nedvomno Levji grad.⁵⁵ Ko so Benečani leta 1278 z armado, ki je štela 2000 konjenikov ter lepo število vojnih ladij, zavzeli Koper, so se najprej hoteli zavarovati pred vsakim morebitnim presenečenjem. Zato so že prvemu koprskemu županu Morosiniju naročili, da zgradi trdnjavo, ki naj bi varovala mesto, predvsem pa njegovo beneško posadko. Graditve trdnjave sta se nemudoma lotila Tomaž Gritti in Peter Gradenigo. Lokacijo tej trdnjavi je Republika premišljeno izbrala na cesti, ki je presekala morje in povezovala otok s celino. Ta cesta, ki je bila široka nekako tri korake, je bila edina suhozemna zveza s kopnim in po njej je moral vsakdo, ki je hotel priti v mesto. Trdnjava, postavljena na tej cesti, je mogla nadzorovati ne le ves promet v mesto in iz njega, marveč je v vojni predstavljala tudi najtrši oreh sovražniku, ki bi se hotel polastiti mesta po tej poti. Levji grad je bil 95 korakov oddaljen od Mudinih vrat ter 24 od kopnine. Imel je kvadratno obliko s polkrožnimi stolpi, ki so se v vsej višini dvigali na vseh štirih vogalih. Obsegal je površino 52 korakov, v višino pa je meril 45 beneških čevljev. Kot konstrukcijski material so uporabili močno rdeče žgano opeko, ki je dajala zelo slikovit kontrast z mor-

jem; to je z vzhoda in z zahoda oblivalo to potentno arhitekturo. Dvoje močnih in dobro zavarovanih vrat se je odpiralo na južni in severni strani utrdbe, skozi katero je potekala cesta. Vrata so bila zavarovana s težkimi dviznimi mostovi na verigah. Večnadstropna stavba je imela v notranjščini v prtiličju arkadno dvorišče, spodnji prostori so bili namenjeni skladiščem ter konjskim hlevom. V višjih nadstropjih so bila bivališča članov beneške posadke. Udobno opremljeno stanovanje kapitana pa je bilo v sredini med obema utrdbenima stolpoma, ki sta gledala proti mestu. Najvišje nadstropje je bilo urejeno za obrambo. Ker je imela trdnjava v notranjosti tudi vodnjaka z izvorno in prineseno vodo, se je lahko nemejeno dolgo upirala vsakršnemu napadu nasprotnika. Tam pa, kjer je odprto morje udarjalo ob masivno vzožje Levjega gradu, je bilo urejeno majhno pristanišče, ki je moglo sprejeti 14 velikih galej. Posadka Levjega gradu je štela 8 do 24 mož. Imela je svojega vodjo, ki pa je v vsem moral izpolnjevati navodila koprskega kapitana. Leta 1559 je posadka poleg kastelana in korporala imela 9 vojakov, od katerih je vsak prejemal na mesec po 8 lir plače, kasneje pa še dodatek 2 lir zaradi izredno slabih življenjskih pogojev v tej utrdbi. Skupni mesečni izdatki za to posadko so torej znašali okoli 100 lir, kastelan pa je dobival vsak mesec po 10 in pol dukata.⁵⁶ Naslednje leto se župan Mauroceno v svojem poročilu pritožuje, da je notranje obzidje Levjega gradu v zelo slabem stanju in pravi, da sta tudi oba vodnjaka nerabna, ker je vanju pričela prodirati slana voda. Ko se dotakne oborožitvenega stanja mesta in gradu, ugotavlja, da je orožja sicer precej, je pa različnih vrst in dovršen njegov del tako poškodovan, da bi ga v primeru potrebe ne bilo mogoče uporabiti. Zato poziva vlado, da čimprej oskrbi novo orožje

Bivši Levji grad v Kopru

ter popravi škodo, ki jo je čas prizadejal obzidju, stolpom in Levjemu gradu.⁵⁷ V mirni dobi je posadka Levjega gradu predvsem opazovala gibanje tujih ladij v bližini koprške obale, pri tem delu pa so ji vsako noč priskočile v pomoč še štiri galeje, ki so imele prav tako nalogo nadzorovati in čuvati mesto pred presenečenji. Sredi XIV. stol. je pričelo tudi obstoju te utrdbe groziti zahrbtno močvirje, ki je vse bolj in bolj ogrožalo njene vzhodne stene. Ker so Benetke dobro vedele, kako dragocena je ta trdnjava in kako odlično vlogo je imela v zadušitvi koprškega upora leta 1548, je beneški senat leta 1561 sklenil, da jo ponovno utrdijo. Strokovnjaki, ki so v ta namen prispeli v Koper iz Chioggie, so se posluževali neke vrste bagrov, s katerimi so izčiščevali blato, ki se je v dolgih stoletjih nabralo ob vzhodni strani trdnjave in ob cesti, ki je vodila skozi Levji grad v Koper. Kaže pa, da tudi ta dela niso dosti zalegla, kajti že leta 1566 senat znova odreja, da se mora podreti 12 korakov ceste na vsaki strani gradu in manjkajoči del nadomestiti z dvema lesenima mostovoma na redkih pilotih, da bi s tem omogočili morju svobodno pretakanje iz ene na drugo stran in na ta način omilili posledice stalnega nanašanja rižanskega blata. Leta 1553 je bil Levji grad že zelo slab in župan Venier meni, da se bo porušil, če ga ne bodo začeli takoj restavrirati.⁵⁸ Leta 1545 pa Levji grad že ni mogel več kontrolirati dostopa v mesto, ki je sicer v normalnih časih še potekal skozi njega, ob eventualnem napadu pa bi sovražnik mogel prodreti s kopnega do zelo šibkih mestnih vrat tudi mimo njega, kajti naplavine so sedaj ob cesti ustvarile že okoli 100 korakov širok pas trdne zemlje.⁵⁹ V drugi pol. XVI. stol. so lesene pilote na tej cesti zamenjali z 22 kamenitimi loki, skozi katere se je poslej pretakalo morje, nanje pa so položili leseno cestišče. Toda tudi ob teh obokih je voda zastajala, brž ko se je ob njih nabralo blato. Zato je župan Priuli svetoval, da se mora vsako leto ob teh pilastrih izkopati blato in s tem pospešiti cirkulacijo.⁶⁰ Župan A. Zorzi je l. 1481 menil, da bi bilo razpadajoči Levji grad potrebno znižati za polovico, do kamenitega pasu v prvem nadstropju.⁶¹ Toda tudi leseno cestišče na kamenitih lokih je že po nekaj desetletjih odpovedalo. Leta 1589 pravi župan Z. A. Bon, da je most v takšnem razpadu, da po njem ne more več iti promet, zlasti pa ne z vozovi in konji, ki so pri prehodu v veliki nevarnosti. In če se ne bo hitro poskrbelo za njegovo uredi-

tev, bo brez dvoma to povzročilo veliko škodo, kajti po njem dovažajo v mesto živila in ostale potrebščine, iz mesta pa vozijo sol, vino, olje in drugo. Če bo ta prevoz prenehal, bodo ugasnili tudi vsi dohodki, ki jih mesto dobiva od njih. Župan je predlagal, naj bi se leseni most zamenjal z opečnimi loki, ki naj bi sloneli na kamenitih pilastrih. Mesto bi za to delo dalo težake, veljalo pa bi okoli 800 dukatov. Župan predlaga to rešitev tudi zaradi tega, ker bi obnova mostu z lesom stala skoraj ravno toliko, pri tem pa bi imeli še težave z lesom, ki ga je bilo v teh krajih zelo malo. Istočasno s temi deli pa naj bi izkopali tudi blato, ki se je nabralo okrog pilastrov, da bi se morje moglo pretakati.⁶² Da je bilo to leseno cestišče zares zelo nepravilno in hkrati tudi nevarno, nam dokazuje dožev dukale z dne 22. novembra 1589, ki naroča, naj se leseno cestišče zamenja z opečnim obokom.⁶³ Dožev ukaz je bil že eno leto kasneje izvršen. Kljub temu pa ta mogočna trdnjava, ki je vselej odbila vse napade in ki je sovražnik nikoli ni mogel osvojiti, ni mogla, prav tako kot koprsko obzidje, za vselej kljubovati zobu časa. Najbolj razdiralno je nanjo vplivala silna vlaga iz zamočvirjenega južnega dela Koprja. Kamen in opeka sta nezadržno razpadala, temelje in stene je neprestano izlizovala slana morska voda in ozračje. Čeprav so jo povezovali z močnimi verigami in železnimi pasovi, je bilo prej ko slej jasno, da se pričinja njen konec. Izgubila je svoje razgledne terase in dolge kolibaste strehe. Že leta 1576 so se pojavili prvi predlogi, da se razpadajoči Levji grad poruši. Poročila o brezupnem stanju utrdbe si nato slede vse pogosteje. Nihče več ne misli na njeno restavriranje. Leta 1583 je bil Levji grad že bolj podoben vratom kot utrdbi. Število posadke pa se kljub temu ni zmanjšalo. Župan Morosini misli, da bi bilo pametneje, grajsko posadko priključiti straži na trgu, grad pa podreti, kajti če ga drugi ne bodo, se bo podrl sam. Tudi cesta je bila tedaj zopet v skrajno slabem stanju, tako da so Kranjci, ki so z žitom prihajali v mesto in tod nakupovali svoje potrebščine, bili v nenehnem strahu. Ker je bila ta pot, kot smo zgoraj omenili, tudi za meščane edina zveza in vir zaslužka, jo je dal župan s precejšnjimi stroški popraviti in urediti.⁶⁴ Tudi ostala poročila iz konca XVI. stol., ki govorijo o Levjem gradu, se strinjajo v mnenju, da je obstoječa arhitektura že povsem odslužila. Župan Boldù leta 1606 meni, da bi bilo ta grad najpametneje porušiti do

temeljev ali pa ga obnoviti popolnoma s solidnejšim materialom.⁶⁵ Močvirje je v tem času doseglo že vznožje utrdbe in vlaga je izpremenila nekdanja stanovanja posadke v pravočate brloge. Ustrezno tem neznosnim pogojem mesto tudi ni moglo dobiti za to utrdbo dobrih vojakov. Posadka gradu je leta 1608 imela poleg kapitana še 7 vojakov in 1 bombardirja. Župan pa se pritožuje, da so vojaki najslabši in najpodlejši ljudje, da pa proti temu ni mogoče ničesar storiti, ker v takšnih pogojih moče služiti noben tuj najemnik, saj gradu vsak čas preti nevarnost, da bo pod svoje razvaline pokopal vse, ki v njem bivajo.⁶⁶ Kako malo je zaleglo popravilo tega gradu, ki ga je izvršil leta 1621 župan Marino Barbaro,⁶⁷ nam povedo naslednja poročila koprskih županov iz let 1633, 1640, 1641, 1650, ki se vsa strinjajo v tem, da je stanje Levjega gradu brezupno.⁶⁸ Popravilo, ki ga je leta 1677 izvršil župan Contarini in za katerega je potrošil komaj borih 50 dukatov, je bilo manj kot kaplja v morje, saj že naslednjega leta župan Morosini z žalostjo ugotavlja, da je Levji grad strašen le še po svojem imenu in po tem, da se neprestano ruši, ter ugotavlja, da bi bilo vsako nadaljnje popravilo zaradi njegove polne iztrošenosti povsem nesmiselno, zato predlaga tudi on, da ga porušijo.⁶⁹ Beneški strokovnjaki za utrdbe so leta 1682 znova pregledali stanje tega revmatičnega bolnika ter z modelom in risbo potrdili, da je njegova bolezen neozdravljiva. Kljub temu pa je v začetku naslednjega leta sledil še zadnji poskus, da se utrdba vsaj delno ohrani. Po predlogu istega župana Polceniga, ki je, kot smo zgoraj videli, poskušal urediti tudi koprsko obzidje, naj bi bil Levji grad vključen v sistem na novo projektirane, daleč izven pasu starega koprškega obzidja pomaknjene in trikotu podobne utrdbe. Levjemu gradu naj bi porušili gornje nadstropje in z oboki utrdili spodnje, da bi moglo vzdržati težo topov, ki bi jih namestili na vrhu trdnjave. Obsežen načrt za utrditev južnega dela mesta, ki ga je napravil župan Polcenigo s sodelovanjem drugih strokovnjakov za utrdbe,⁷⁰ ni bil nikoli uresničen, deloma zaradi velikanskih stroškov, ki bi bili potrebni za izvršitev tega dela, deloma pa tudi zaradi tega, ker se je zastor na pozorišču zgodovinske poti Sere-nissime že naglo spuščal. Levji grad, ki je dolga stoletja zvesto čuval Koper, pa je preživel tudi Republiko, ki ga je zgradila in ga ob koncu svoje poti pustila propasti. Svojo zadnjo ognjeno preizkušnjo je doži-

vela osivela trdnjava 15. aprila 1809, ko so Avstrijci s topovskimi granatami skušali iz Kopra pregnati francosko posadko. V docela razrahljanih zidovih stare trdnjave so se razletavali avstrijski izstrelki, ne da bi grad mogli do kraja porušiti. To zadnje dejanje so morali izvršiti šele krampi celega bataljona avstrijske vojske leta 1820, potem ko je že dve leti popreje avstrijska oblast izdala odlok za porušitev. Na to nekdanj tako mogočno trdnjavo spominja danes le še odličen relief beneškega leva, ki je nekoč dominiral na njeni čelni stranici, danes pa je vzdignjen v pročelje palače Totto v Kopru, nekaj bornih ostankov temeljev pa je bilo mogoče opaziti v septembru leta 1956, ko so kopali jarek za telefonski kabel. Vse drugo počiva pod bonificirano površino, ki je pokrila utrdbo in nekdanji kos morja ter močvirja na jugu Kopra.

VIRI IN LITERATURA

1. C. De Franceschi v »Note storiche« na str. 136 citira po Minotu (Acta et Diplomata ex Tabulario Veneto) sledeči pasus: »Atterari debeant inter muros et purpurarias a porta S. Martini usque ad portam Muselli que possunt esse circa CXX pasus, et hoc facto et atterato debeant postea atterari quantum videbitur de plus quod atterari possit...« — 2. M. Pahor: Koprski upor 1. 1548. — Istrski zgodovinski zbornik, Koper leto 1. — 1953, str. 57. — 3. Senato-Misti, zv. XXV, str. 33 t — dokument z dne 6. julija 1549; zv. XXV, str. 54 — dokument z dne 13. julija 1549; zv. XXV, str. 40 b — dokument z dne 6. avgusta 1549; zv. B, str. 56 t — dokument z dne 5. oktobra 1549. — 4. G. Caprin: L'Istria nobilissima, Trieste 1905, str. 101. Op. 1. — 5. idem, str. 102. Op. 1. — 6. idem. — 7. Statuta Justinopolis, Quintus Liber Statutorum str. 141, št. 47. — 8. idem, str. 157, št. 14 — 9. Itinerario di Marin Sanuto dell'anno 1485 v »Istria«, IV. let. št. 66—67, str. 261. — 10. G. Caprin: Istria nobilissima, Trieste 1905, str. 102—103. — 11. Serija »Relazioni« - Registro I - 1521—1556 ex Codice Brera št. 197, str. 21 t: »Relatio Viri Nobilis Ser Joannis Minoto qui fuit Potestas et Capitaneus Justinopolis. — Presentata Die 2a Martij 1529.« — 12. Serija »Relazioni« - Registro I - 1521—1556 ex Codice Brera, št. 197, str. 145 in sl.: »Relatio Viri Nobilis Ser Leonardi Venerio qui fuit Potestas et Capitaneus Justinopolis. — Presentata die 1a Junij 1533.« — 13. Liber II Relationum Mixtarum a 1549 usque 1562 — et Codice Brera str. 45 in 46: »MDLIII. Relatio Viri Nobilis Ser dominici Gradonici reversi Potestatis et Capitanei Justinopolis. — 1554.« — 14. »Relationes Maritimarum« a 1550 usque 1546 septis. — ex Codice Brera, št. 225, str. 79 t: »Relatio Viri Nobilis Ser Nicolai Salamano, qui fuit Potestas et Capitaneus Justinopolis per ipsum presentata et lecta in Excellentissimo Collegio die 17. Martij 1578.« — 15. »Relationes Maritimarum« a 1550 usque 1564 septis. — ex Codice Brera, št. 225, str. 100 t, 101, 102, 103, 104: »1560. 15 octobris. Presentata per Virum Nobilem Vitum Maurocenum a Regimine Justinopolis. — 16. Serija »Relazioni« - Registro 4 - 1575—1576 — ex Codice Brera, št. 196, str. 90 t in sl.: »Relatione del nobel homo Ser Nicolo Bondumier ritornato di Podesta et Capitano di Capodistria. — 1579 dopo Giugno.« — 17. Serija »Relazioni« - Registro 4 - 1575—1576 — ex Codice Brera, št. 196, str. 153 in sl.: »Relatione del Nob. Homo Ser Nicolo Donado ritornato di Podesta et Capitane di Capodistria. — 1580.« — 18. Statuta Justinopolis. — 19. Secundus Liber Relationum Maritimarum — ex Codice Brera, št. 27, str. 441, 45, 46: »Relatio Viri Nobilis Ser Donati Maripietro reversi Potestatis et Capitanei Justinopolis. — Presentata in Collegio die 24 Januarij 1545.« — 20. Liber II Relationum Mixtarum a 1549 usque 1562 — ex Codice Brera, št. 45 in 46: »MDLIII. Relatio Viri Nobilis Ser Dominici Gradonici reversi Potestatis et Capitanei Justinopolis. — 1554.« — 21. glej op. 14. — 22. »Relationes Maritimarum« a 1550 usque 1564 septis. — ex Codice Brera, št. 225, str. 86—87 in 88: »Relatio Viri Nobilis Francisci Mauro Potestatis et Capitanei Justinopolis — 1559. 22. Augusti.« — 23. glej op. 16. — 24. Serija »Relazioni« - Registro 1852 etc. — ex Codice Brera, št. 198, od strani 55 t do str. 63: »Relatione del Nob. Homo Ser Alvise Morosini ritornato di Podesta et Capitane di

Capo d'Istria. — Presentata nell' Eccellentissimo Collegio a 17 Marzo 1583. — 25. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori« — Capodistria—Pola: »Relation di Capo d'Istria di Ser Marc Antonio Contarini. — Letta nell' Eccellentissimo Collegio del 1600, 8 luglio.« — 26. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »Relatione dell' N. H. Nicolo Grimani Ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria. Presentata et letta nell' Eccell.mo Collegio. — 1605, 28 Luglio.« — 27. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »Relazione di Capo d'Istria fatta per me Antonio Basadonna ritornato da quel governo. 1604, 21 Marzo. — Letta nell' Eccellentissimo Collegio.« — 28. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »Relatione di Capo d'Istria di Francesco Boldu ritornato di Podestà et Capitano presentata et letta nell' Eccell.mo Collegio in Novembre 1660.« — 29. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1614, 5 Ottobre. — Relatione del Clarissimo Signor Scipion Minio ritornato del Regimento di Capo d'Istria, presentata nelle Secreta il giorno sopradetto dal circospetto Giacomo Gerardo Secretario, dal quale fu anche letta nell' Eccell.mo Collegio.« — 30. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1620, 24 Luglio. — Relatione del N. H. Ser Bernardo Malipiero ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria, letta e presentata nell' Eccell.mo Collegio.« — 31. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1621, 14 febbraio. — Relatione del N. H. Ser Martin Barbaro tornato di Podestà di Capodistria. Letta in Collegio.« — 32. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1641, Relatione del N. H. Ser Alvise Lippomano ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria. — 33. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1644, 26. settembre. — Relation del N. H. ser Francesco Tron ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria. Letta nell' Eccell.mo Collegio.« — 34. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1650, adi 7 febbraio. — Relatione presentata nell' Eccell.mo Collegio da ser Pietro Basadonna fu de ser Antonio, ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria.« — 35. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1670. — Relatione del N. H. Pietro Loredan ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria.« — 36. Serija »Senato Rettoris«, Filza 59: »Relatione di Giovanni Battista Conte Polcenigo (22 Ottobre 1701) dello stato e bisogno di Capodistria.« — 37. Ležala so med Pretorijskimi in Mudinimi vrati. Njih odprtna je vidna na tlorisu Kopra, ki ga je leta 1619 narisal Giacomo Fino. — 38. G. Vatova: La colonna di Santa Giustina, Capodistria 1884, str. 45, 46, 50, 57, 58. — 39. Ta vrata omenja že dokument iz leta 1279, ki ga povzema De

Franceschi v »Note storiche« iz Minoto: Acta et Diplomata er. Tabulario Veneto. — 40. G. Caprin: Istria nobilissima, Trieste 1905, str. 192. op. 1. — 41. P. Naldini: Corografia ecclesiastica, Venezia 1700, Lib. 2, Cap. 1, str. 153. — 42. idem — Lib. 2, Cap. 1, str. 156. — 43. — idem — 44. idem — Lit. 2, Cap. 1, str. 157. — 45. idem — Lib. 2, Cap. 1, str. 158. — 46. idem — Lib. 2, Cap. 1, str. 160. — 47. glej op. št. 12. — 48. Vrata Fontana, Bersaglio, dei Sali, Torchio in Fornasa. — 49. glej op. št. 34. — 50. B. Tammaro: L'attività istriana della Soprintendenza region. etc., »Atti e memorie...«, zv. 39, str. 297. — 51. glej op. št. 19. — 52. Statuta Justinopolis, Liber, Tertius Statutorum, Cep. XVIII, str. 87: »De Electione Cauderionum, et de Plezaria danda eos annuatim.« — 53. Statuta Justinopolis, Liber Quartus Statutorum, Cap. 1., str. 101: »De Guardianis celatis.« — 54. Serija »Relazioni« — Registro 1582 — ex Codice Brera, št. 198, od str. 55 t do str. 65: »Relatione del Nob. Homo Ser Alvise Morosini ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria. — Presentata nell' Eccellentissimo Collegio a 17 Marzo 1583. — 55. G. Caprin: Istria nobilissima, Trieste 1905, str. 95 in sl. — 56. glej op. št. 22. — 57. Libre »Relationes Maritimarum« a 1550 usque 1564 septis — ex Codice Brera, št. 223, str. 100 t, 101, 102, 103 in 104: »1560, 15 octobris. Presentata per Virum Nobilem Vitum Maurocenum a Regimine Justinopolis.« — 58. glej op. št. 2. — 59. Secundus Liber Relationum Maritimarum — ex Codice Brera, št. 207, str. 44 t, 45, 46: Relatio Viri Nobilis Ser Domati Maripietro reversi Potestatis et Capitanei Justinopolis. — Presentata in Collegio die 24 Januarij 1545. — 60. Serija »Relazioni« — Registro 4 — 1575—1576 — ex Codice Brera, št. 196, str. 49 t in sl.: »Relatione del Nobil Uomo Ser Alvise di Priuli ritornato Podestà et Capitano di Capo d'Istria. — 1577.« — 61. Serija »Relazioni« — Registro 4 — 1575—1576 — ex Codice Brera, št. 196, str. 159—166: »Relatione del Nobil Uomo Ser Alessandro Zorzi, ritornato di Podestà et Capitano di Capo d'Istria. — Presentata nell' Eccellentissimo Collegio ad 5. Novembre 1589.« — 62. Statuta Justinopolis, str. 191. Dukale doža Pascala Ciconia z dne 22. nov. 1589. — 64. glej op. št. 54. — 65. glej op. št. 28. — 66. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1608, 9 Luglio. — Relatione del Clarissimo Sig.r Marin Grademigo ritornato dal Reggimento di Podestà et Capitano di Capo d'Istria presentata et letta il giorno sopradetto nell' Eccell.mo Collegio.« — 67. glej op. št. 31. — 68. Archivio generale veneto. — Collegio. — Mapa »Relazioni dei Rettori«. Capodistria—Pola: »1640, 9 luglio. — Relatione de ser Giacomo, Contarini tornato di Podestà et Capitano de Capo d'Istria nell' Eccell.mo Collegio.« — 69. »1678, 6 Agosto. — Relatione del n. u. Angelo Morosini ritornato di Podestà et Capitano di Capodistria.« — 70. glej op. št. 36.

